

MÜŞTEHİR HADİS EDEBİYATINDAKİ İLK ESERLER^{1*}

THE FIRST WORKS IN MUSHTAHİR HADITH LITERATURE

İbrahim SAĞLAM

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kırıkkale İl Müftülüğü.

e-mail: ibrahimsaglam74@gmail.com

orcid.org/0000-0002-8706-7181

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28 Ocak 2021/ 28 January 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 8 Haziran 2021 / 08 June 2021

Yayın Tarihi / Published: 28 Haziran 2021/ 28 June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran 2021 / June 2021

Cilt: 5, Sayı: 1 Volume: 5, Issue: 1, Sayfa / Pages: 79-104

Cite as / Atıf: Sağlam, İbrahim. “Müştehir Hadis Edebiyatındaki İlk Eserler [The First Works In Mushtahir Hadith Literature]”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal 5/1 (Haziran/June 2021), 79-104

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kider>

Copyright © Published by Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Kocaeli University, Faculty of Theology, Kocaeli / Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

1 * Bu makale, “Müştehir Hadislerin Doğuşu, Gelişimi ve Değerlendirmesi” adlı doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Öz

Halk dilinde dolaşan hadisler ya da hadis bilinen sözler şeklinde tarif edilen müştehir hadis, bir olgu halinde kökleri Hz. Peygamber zamanına götürülebilecek kadar eskidir. Bunun yanında müştehir hadise dair ilk değerlendirmelerin tedvîn sonrası muhaddisler tarafından yapıldığına dair bazı görüşler bulunmaktadır. Fakat müştehir hadisin müstakil bir edebiyat dalı haline dönüşmesi ise epey zaman almıştır. Geçmişten günümüze araştırmacılar bu edebiyatın ilk örnekleri hakkında farklı isimler/eserler zikretmişlerdir. Bu sahadaki ilk eserin tespiti; ilgili edebiyatın kapsam, sınır ve metodolojisini tanımayaya yardım edeceği için ayrı bir öneme sahiptir. Diğer yandan *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre* bu türde kaleme alınmış önemli bir çalışmadır. İlgili eserin hem Bedrüddîn ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) hem de İbn Hacer el-'Askalânî (öl. 851/1449) ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu durum ilim erbabı arasında ikileme sebep olmaktadır. Müştehir hadis edebiyatına dair ortaya konan ilk eserler ve *Le'âli* müellifinin tespiti, çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar kavramlar: Hadis Edebiyatı, Müştehir, Zerkeşî, İbn Hacer, el-Le'âli.

The First Works In Mushtahir Hadîth Literature

Abstract

A phenomenon of mustahir hadîth, which is described as hadîths circulating in the common language or words known as hadîth, is old enough to be traced back to the time of the Prophet. There are some opinions that the first evaluations of mustahir hadîths were made by hadîthists after tadvin. However, in the history of mustahir hadîth, it took a long time for the hadîth to turn into an independent branch of literature. From past to present, researchers have mentioned different name /works about the antecedents of this literature. Detection of the first work in this field; It is of particular importance as it helps to recognize the scope, boundaries and methodology of the relevant literature. On the other hand, *al-Le'âli'l-mansûre fi'l-ahâdisi'l-mashura* is an important study written on this subject. However, it is seen that the related work is attributed to both Badr ad-Dîn al-Zarkashî and Ibn Hajar al-'Askalânî. This situation causes a dilemma among researchers. The main axis of our study is to reveal the first studies on mustahir hadîth literature and to identify the author of *al-Le'âli*.

Keywords: Hadîth Literature, Mushtahir, al-Zarkashî, Ibn Hajar, al-Le'âli.

GİRİŞ

Hadis sahasındaki çalışmaların aşamalı bir süreçten geçerek ilmî disiplin haline geldiği ve nihayetinde müstakil bir edebiyat haline dönüştüğü söylenebilir. Müştehir hadis edebiyatının da benzer bir süreçten geçtiği görülmektedir. Bununla beraber hadis tarihi içerisinde cereyan eden bu sürecin doğuş, gelişme ve ilmî disiplin haline gelme safhaları birbirinden kesin çizgilerle ayrılması da mümkün gözükmemektedir.

İstılâhî manada meşhûr haberlerden ayrı olarak, insanlar arasında dolaşan fakat mahiyeti bilinmeyen hadisler/rivâyetler hakkında yapılan ilk değerlendirmelerin Hz. Peygamber dönemine kadar götürülmesi mümkündür. Zira Hz. Peygamber-sahâbe iletişiminde her bilgi ve haber, toplumun bütün bireylerine aynı anda ulaşabilmiş ve herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmış değildir.² Nebî'nin söz ve fiilî uygulamaları, sahâbenin bir kısmı arasında daha fazla yaygınken bir kısmı arasında ise daha az biliniyordu.³ Hz. Peygamber'in vefatı sonrası hadislerin çoğalmasıyla beraber halkın arasında dolaşan haberlerin kabulünde bazı kıstaslar getirildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde sahâbenin; Resûlullah'dan (s.a.v) rivâyet edildiği kesin bilinen (ma'rûf) rivâyetleri kabul etme,⁴ bilinmeyenler (münker) için şahit isteme⁵ ve yemin ettirme⁶ yöntemlerini kullandıkları görülmektedir.⁷

Tâbiûn dönemiyle başlayan tedvîn faaliyetleri, yazılı kaynakların önem kazanmasına yol açmış, onu takip eden isnâd uygulaması ise rivâyetlerin

2 Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003), 14; a.mlf., *el-Müstedrek 'ale's-Sahâbayn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1/74.

3 Ali b. Ahmed b. Saïd İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1404), 2/127.

4 Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'us-sahîh* (Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000), "Mukaddime", 21.

5 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'us-sahîh* (Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000), "İsti'zân", 13 (No: 2645); Müslim, "Edeb", 33-37.

6 Yavuz Ünal, "Hadis Tespit Sisteminin Doğuşu ve Gelişim Seyri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/2 (2003), 33-34.

7 Ünal, *Hadis Tespit Sisteminin Doğuşu*, 33-34.

üzerindeki denetimi artırmıştır.⁸ Bu yönü ile erken dönemden itibaren muhaddisler, sünnet malzemesini muhafaza etmek ve uydurma rivâyetlerin dine girmesini engellemek üzere yoğun bir gayret sarf etmiştir.⁹ Tasnîf döneminde ise tedvîn edilen malzeme değişik usûllerle bir araya getirilmiş ve bir nevi kitaplaştırma işlemi yapılmıştır.¹⁰ Diğer yandan Müslümanlar arasında cereyan eden ilmî ve fikrî hareketler sonrası bir takım kimselerin, bazen iyi bazen kötü niyetlerle zayıf ve münker hadisleri halk arasında yayma çabası muhaddisleri harekete geçirmiştir.¹¹

Bir olgu olarak kökleri asr-ı saadete götürülebilecek kadar eski olan müştehir hadise dair ilk değerlendirmelerin, tedvîn sonrası muhaddisler tarafından yapıldığına dair bazı görüşler bulunmaktadır. Bedrüddîn Muhammed ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) aslı olmadığı halde insanlar arasında dolaşan rivâyetlere ilk işaret edenler arasında Ali el-Medînî'nin (öl. 178/794) ismini zikreder.¹² Yine Zerkeşî, Ahmed b. Hanbel'in (öl. 241/855) "*Dış mahallelerde ve kapı önlerinde oturan insanlar arasında Hz. Peygamber'den nakledilen ve bizim de hakkında hiçbir şey bilmediğimiz hadisler vardır.*" tespitine yer verir.¹³ Bu dönemde muhaddisler, fikrî ve itikâdî ayrılıkların tesiri

8 İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124/742) rivâyetleri tedvîn etme gerekçesini "*Herkes tarafından bilinmeyen rivâyetlerin ortalıkta dolaşması*" şeklinde açıklamaktadır. Bk. Ya'küb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fesevî, *El-Ma'rife ve't-târih* (Bağdat: b.y., 1974), 1: 637; Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâü'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1991), 5/352.

9 Bu konuda İbn Abbâs (öl. 68/687-688) ile Büşeyr b. Kâ'b el-Adevî'nin (öl. ? [81-90]) arasında geçen konuşma örnek gösterilebilir. Bk. Müslim, "Mukaddime", 1. Rivâyetin değerlendirmesi hakkında bk. Selahattin Aydemir, "Hadis Uydurmacılığının Tespitinde Kullanılan Bir Rivâyetin Tetkik ve Tahlili: "Hz. Peygamber'e Yalan İsnâd Edilmediği Zamanda Hadis Naklelerimiz", *Balikesir İlahiyat Dergisi* 11 (Haziran 2020), 28, 29. Konu hakkında ayrıca bk. Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm* (Halep: Dâru İhyâ'is-sünneti'n-nebeviyye, 1988), 108; M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi* (Ankara: Diyanet İşleri Yayınları, 1984), 184.

10 Cemâlüddin el-Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdis min funûni mustalahi'l-hadis* (Beyrût: Dâru'n-nefâis, 1407), 191. Ayrıca bk. Yusuf Suiçmez, *Hadiste Ref Problemi Mevkûf ve Maktû Hadislerin Resulullah'a İzafe* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 9.

11 Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 238; Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003), 256-258.

12 Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşî *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre el-ma'rûf bi'r-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1986), 31.

13 Ebü'l-Ferec Cemaeddîn Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfû'ât* (Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966), 2/236; Zerkeşî, *Le'âli*, 29; Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî' li-ahlâk'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1982), 4/340.

ile toplumun değişik kesimlerinde yayılan ve aslı olmayan bazı rivâyetlere işaret etmişler, gerekli uyarılarda bulunmuşlardır.¹⁴ İbn Kuteybe ed-Dîneverî (öl. 276/889): “*Hadisçiler, insanların (hadis olmadığı halde hadis diye) dillerinde dolaştırdıkları pek çok hadis hakkında “aslı yoktur” diyerek onları uyarılmışlardır.*” demektedir.¹⁵ Her ne kadar İbn Kuteybe, Mu‘tezile’nin iddialarına cevap vermek üzere bu sözleri sarf etse de onun bu beyanı, insanlar arasında dolaşan aslı olmayan haberlerin varlığına ve bunlara karşı ehl-i hadisin gerekli uyarıları yaptığına dair kendi dönemi için önemli bir tespittir.

Hadis tarihinde hicri dördüncü ve beşinci asır, aslında bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, ahlâk, edebiyat gibi farklı ilmî disiplinlerde uğraş veren âlimler, hadislerin senedlerini çıkarmak suretiyle derleme türü hacimli eserler kaleme almaya başlamışlardır. Çeşitli gerekçelerle yapılan bu tasarruf, hadis tarihinde tahrîc edebiyatı, mevzû hadis edebiyatı ve fetâvâ türü çalışmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Müştehir hadisin müstakil bir edebiyat dalı haline gelmesi ise aslında tam da böyle bir dönemde gerçekleşmiştir. Müştehir hadis edebiyatı denildiğinde; daha çok hicri dördüncü ve beşinci asırda derleme türü eserlerin yaygınlaşması sonrası hadis ilminde yetkinliği olmayan âlimler ile halktan her kesim arasında dolaşan ve kaynağı bilinmeyen haberler ile aslı hadis olmadığı halde öyle bilinen uydurma sözleri tespit etmek amacıyla yazılan, fetâvâ türü çalışmalar ve mevzû habere dair eserler üzerine inşa edilen, tahrîc usûlü ile kaleme alınan kitaplar akla gelmektedir. Söz konusu edebiyat ile incelenen haberler sadece Hz. Peygamber’e ait sözler değildir. Topluma yön veren birçok kesimin, dini içerikli mezhep, tarikat gibi oluşumların, dinamiklerini toplumsal olaylardan alan akımların hatta sıradan halkın söylemleri bu edebiyatın konusu olabilmektedir.

Müştehir hadis edebiyatının ilk örnekleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Klasik ve modern dönemde muhaddisler bu türün ilk örneği

14 Kerrâmiye mezhebinin kurucusu Muhammed b. Kerrâm’ın (öl. 255/869) kitabında geçen imanın artması veya azalması ile ilgili rivâyet İmâm Buhârî’ye (öl. 256/870) sorulduğunda o kitabın üzerine: “*Bu haberi nakleden cezalandırılır ve uzun süre hapsedilir*” yazarak soruya cevap vermiştir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kurretü’l-ayneyn bi-refi’l-yedeyn fi’s-salât* (Kuveyt: Dâru’l-Erkâm, 1983), 105; İbnu’l-Cevzi, *Kitâbü’l-Mevzûâ’t*, 1/130; Zerkeşi, *Tezkire*, 32.

15 Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Têvilü muhtelifi’l-hadis* (Beyrût: Dâru’l-Cil, 1972), 75.

için Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye (öl. 728/1328), Zerkeşî ve İbn Hacer el-‘Askalânî’nin (öl. 852/1449) çalışmalarına işaret etmektedirler. Söz konusu müelliflerin yaşadıkları dönem hicri sekiz ve dokuzuncu asırlara tekabül etmektedir. Diğer yandan müştehir hadisin bir edebiyata dönüşme sürecinin niçin bu kadar uzun sürdüğü sorusu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Çalışmanın sınırlarını aşacağından dolayı bu konuya değinilmemiştir.¹⁶

Müştehir hadis edebiyatının ilk örneklerinin tespiti; söz konusu edebiyatın üzerine bina edildiği esasları, takip ettiği metodolojiyi, kapsamı ve sınırlarını da göstereceği için ayrı bir öneme haizdir. Bu edebiyata dair değişik isim ve muhtevâda eserler meydana getirilmiştir. Tasnif edilen kitapların bir kısmı maalesef günümüze kadar ulaşmamış, bir kısmı ise farklı isimlerle ve farklı müelliflere isnâd edilerek intikal etmiştir. Bu sahanın ilk örneklerinden kabul edilen *el-Le‘âli’l-mensûre fi’l-ehâdisi’l-meşhûre*, erken ve yeni birçok kaynakta bazen Zerkeşî’ye bazen de İbn Hacer’e nispet edilmektedir. Yakın zamanda yapılan araştırmalarda *Le‘âli*’nin müellifi konusunda yeni bulgulara ulaşılmıştır. Zikri geçen eserin durumunun tespiti araştırmacının bir diğer hedefidir.

Araştırmada müştehir hadis sahasındaki ilk mahsullere değinilmiş, bu türün ilk örneklerinden kabul edilen *Le‘âli*’nin müellifi tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. MÜŞTEHİR HADİS SAHASINDA YAPILAN İLK ÇALIŞMALAR:

Geçmişten günümüze birçok araştırmacı bu edebiyatın ilk örneği hakkında farklı isimler zikretmişlerdir. Bu konuda üç isim öne çıkmaktadır:

1. İbn Teymiyye: Şemseddin Muhammed es-Sehâvî (öl. 902/1496) eserini İbn Teymiyye ve Zerkeşî’yi örnek alarak oluşturduğunu söyler.¹⁷

16 Ancak şu kadar var ki Müslümanlar arasında yaşanan fikrî ve siyasal ayrılıklar neticesinde oluşan sosyo-kültürel, ilmi ve ekonomik gelişmeler ile dönemsel olarak hadis tarihinde yaşanan ilmi ve fikrî gelişmelerin bu duruma sebep olduğu söylenebilir. Buna dair değerlendirmeler için bk. Sağlam, *Müştehir Hadis*, 88-201.

17 Şemseddin Muhammed es-Sehâvî, *el-Makâsüdül-hasene fi beyâni keşrin mine’l-ehâdisi’l-müştehire ‘ale’l-elsine* (Beyrût: Dâru’l-Kütübu’l-İlmiyye, 2002), 21.

2. Zerkeşi: Celâleddin es-Süyûtî (öl. 911/1505),¹⁸ Muhammed b. Ahmed el-Halilî (öl. 1057/1647)¹⁹ ve Necmeddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî (öl.1061/1651)²⁰ bu türde eser veren ilk müellifin Zerkeşi olduğu kanaatindedirler.

3. İbn Hacer: İsmail b. Muhammed el-‘Aclûnî (öl. 1162/1749) bu sahada eser veren ilk müellif olarak İbn Hacer’i görür.²¹

Modern dönem araştırmacılarından Mücteba Uğur²² ve Mustafa es-Sabbâğ’²³ göre ilk müellif İbn Teymiyye’dir. Yine günümüzde birçok araştırmacı bu edebiyatı Zerkeşi ile başlatmaktadırlar.²⁴

a) İbn Teymiyye (öl. 728/1328)

Müştehir hadise dair İbn Teymiyye’nin²⁵ örnek gösterilen çalışması *Ehâdisü’l-kussâs* adlı eseridir. Kitap, İbn Teymiyye’ye sorulan bazı haberler

-
- 18 Ebü’l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvi fi şerhi Takribi’n-Nevevi* (Beyrût: Mektebetü’l-Kevser, 1994), 2/622.
- 19 Muhammed b. Ahmed el-Halilî, *Teshîlûs-sebil ilâ keşfi’l-iltibâs ‘ani’l-ehâdisi’lletî tedûru beynen-nâs* (Mısır: Dâru’l-Kütübî’l-Kavmiyye Kütüphanesi, 257 https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_7652/tshyl-alsabil-2.pdf), 1a-1b; Muhammed b. Abdilbâki b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Muhtasarü’l-Makâsidi’l-hasene fi beyâni kesrin mine’l-ehâdisi’l-müştehire ‘ale’l-elsine* (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâm, 1989), 20-21.
- 20 Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Gazzî, *İtkânü mâ yahsünü mine’l-abbâri’l-vârideti ‘ale’l-elsün* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye 2004), 15.
- 21 İsmail b. Muhammed el-‘Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ‘ ve müzîlû’l-iltibâs ‘ammeştehere mine’l-ehâdis ‘alâ elsineti’n-nâs* (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-ilmiyye, 2001), 7.
- 22 Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 172.
- 23 Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, thk. Mustafa es-Sabbâğ (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1985), 15 (Muhakkikin önsözü).
- 24 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996)*, 143; Sehâvî, *Makâsîd*, 9 (Muhakkikin önsözü); Zerkeşi, *Le’âli*, 8 (Muhakkikin önsözü); Muhammed. Ahmed b. Carullah es-San’ânî, *Nevâfihu’l-‘atira fi’l- ehâdisi’l-müştehire*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed ‘Ata (Beyrût: el-Kütübü’s-sekâfiyye, 1992), 7 (Muhakkikin önsözü); Adil Yavuz, *Sehavi ve el-Mekâsîdu’l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tablîli* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993), 89-90.
- 25 Hayatı için şu eserlere bakılabilir: Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, *Tezkiretü’l-huffâz* (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, ts.), 4/228, 278; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedrü’l-tâli‘ bi-mebâsini men ba’de’l-karni’s-sâbi‘* (Kâhire: b.y., 1348), 1/63-72; Ferhat Koca, “İbn Teymiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/391-405.

ve onun bunlara verdiği kısa cevaplardan oluşan bir risâledir.²⁶ İsminden de anlaşıldığı gibi ele alınan hadisler, daha ziyade kıssacıların vaazları esnasında kullandıkları rivâyetlerdir. Risâlenin girişinde mukaddime yoktur. Müellif eserine: “*Kıssacıların, Hz. Peygamber’den ve bir kısmını Allah Teâlâ’dan rivâyet ettiği hadisler hakkında (sorulan sorulara), Şeyhü’l-İslâm Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Teymiyye’nin cevabıdır.*” sözleri ile başlamaktadır.²⁷

Daha çok zayıf ve uydurma haberlerin kritiği yapılan eserde İbn Teymiyye, yetmiş dokuz rivâyeti değerlendirmiştir. Risâlede her ne kadar sadece kıssacılar tarafından nakledilen haberlere yer verse de yazılış biçimi halk arasında dolaşan hadisleri derleyen eserlere benzemektedir. Zira kitabın telif edildiği dönemde halkın din anlayışını şekillendiren en önemli kurumların başında kıssacılık gelmektedir.²⁸ Yine ele alınan haberler arasında; sûfi meşrepli kesimler, filozof, fıkıhçı, tarihçi, edebiyatçı ve tefsirci gibi değişik mesleklerden insanlar ile sıradan halkın arasında şöhret bulan sınırlı sayıdaki rivâyet yer almaktadır.²⁹ Bu durum usûlcülerin ortaya koyduğu müştehir hadis tanımı kıstaslarıyla da uyumludur.³⁰ Buna rağmen *Ehâdisü’l-kussâs*; yazılış yöntemi açısından fetâvâ türü kitapları çağrıştırmaktadır. Diğer yandan eserde daha ziyade zayıf ve uydurma haberlere yer verilmesi risâlenin mevzû hadislerle ilgili çalışmalar arasında kabul edilmesine sebep olmuştur.³¹ Anlaşıldığı kadarı ile bu ve benzeri sebeplerden dolayı birçok müellif, söz konusu risâleyi müştehir hadis sahasında yapılan ilk eser kabul etmemiştir.

26 Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs* (Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1985).

27 İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 53.

28 Ebü’l-Ferec Cemaleddîn Abdurrahman İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-Kussâs ve’l-müzekkirin* (Lübnan: el-Mektebetü’l-İslâm, 1988), 61, 307, 309, 324.

29 Tasavvufî nitelikli haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 53-54 (No:1), 55 (No:2,3); Felsefî nitelikli haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 57 (No: 6); Tarihî nitelikli haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs* 63 (No: 17), 69 (No: 68); Kur’an-ı Kerim’in faziletine dair haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 80 (No: 48), 91 (No: 72); Fikhî nitelikli haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 71 (No: 51), 92 (No: 73), 93 (No: 75); Edebî nitelikli haberler için bk. İbn Teymiyye, *Ehâdisü’l-kussâs*, 60-61 (No: 13).

30 Sehâvî, *Makâsîd*, 21. Buna dair değerlendirmeler için ayrıca bk. İbrahim Sağlam, “Hadis Usûlü Açısından Meşhûr ve Müştehir Hadis”, *İhya Uluşlararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 451-479.

31 Kandemir, *Mevzû Hadisler*, 148-151.

Ehâdîsü'l-kussâs kendisinden sonraki araştırmalar üzerinde ilham kaynağı olmuştur. Eser, Zerkeşî başta olmak üzere Sehâvî, Süyûtî ve 'Aclûnî gibi müellifler için en önemli referans kaynakları arasında yer almaktadır. Eserde yer alan haberlerin adı geçen müelliflerin kitaplarındaki bulunma durumuna dair aşağıdaki tablo bazı önemli bilgiler vermektedir.

Müellif ve Eseri	Haber Sayısı	<i>Ehâdîsü'l-kussâs</i> ile Müşterek Haber Sayısı	Yüzdelik Oran (<i>Ehâdîsü'l-kussâs</i> 'taki 79 hadise göre)
Zerkeşî, <i>Le'âli</i>	222	31	%39
Sehâvî, <i>Makâsîd</i>	1354	44	%55,7
Süyûtî, <i>Dürrer</i>	498	35	%44
'Aclûnî, <i>Keşfü'l-hafâ'</i>	3280	50	%63

Tabloda görüldüğü üzere İbn Teymiyye ile Zerkeşî'nin eserleri arasında yer alan müşterek haber sayısı diğerlerine göre daha azdır. Fakat bu sayı *Le'âli*'deki toplam haber sayısı ile kıyaslandığında diğerlerinde göre daha yüksek çıkmaktadır. Zerkeşî, müşterek olan bu haberleri kritik yaparken İbn Teymiyye'nin ismini bazen açık bazen de üstü kapalı bir şekilde belirtmiştir.³² Bu durum Zerkeşî'nin İbn Teymiyye'nin eserini gördüğünü ve ondan istifade ettiğini göstermektedir.

Sehâvî, İbn Teymiyye'nin çalışmasını kendisine örnek almış ve ondan belli bir yekûn teşkil edecek alıntılar yapmıştır. Diğer yandan Sehâvî, Zerkeşî'nin kitabındaki bütün haberlere kitabında yer vermesine rağmen İbn Teymiyye'deki bütün haberleri eserine almamıştır. Sehâvî bu tavrı ile halkın arasında dolaşan haberlerin tespitinde İbn Teymiyye'den ziyade Zerkeşî'nin yöntemini benimsemiş görünmektedir. Müştehir hadislerin tespitinde büyük oranda yaşanan çağ ve bu dönemin dinî, kültürel, sosyal, siyasî, ekonomik vb. şartları ön plana çıkmaktadır. Muhtemelen bu dönemsel farklılıklar haberlerin tespitinde Sehâvî'nin İbn Teymiyye'den farklı kriterleri esas almasına sebep olmuştur.

32 Zerkeşî, *Le'âli*, 127, 213.

Süyûtî kitabında Zerkeşî'nin izinden gittiğini söylemiş ve çalışmasında *Le'âli*'deki bütün haberlere yer vermiştir. Bu durum İbn Teymiyye ile Zerkeşî ve İbn Teymiyye ile Süyûtî'nin eserleri arasındaki müşterek haber sayısı ile uyumludur. 'Aclûnî'nin en önemli referans kaynağı *Sehâvî*'dir. Zira 'Aclûnî çalışmasında *Sehâvî*'deki bütün haberlere yer vermiştir. Yine bu durum İbn Teymiyye ile *Sehâvî* ve İbn Teymiyye ile 'Aclûnî'de yer alan müşterek haber sayısı ile uyumludur.

Eser, hadis edebiyatı tarihinde mevzû'at ve fetâvâ türü kitap yazımının hız kazandığı bir dönemde kaleme alınmıştır.³³ Risâledeki hadislerin büyük kısmı, İbn Teymiyye'nin *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-kübrâ*³⁴ ve *Mecmû'atü'l-fetâvâ* adlı çalışmalarında da yer almaktadır.³⁵ Bu yönü risâle hem mevzû'at hem de fetâvâ türü eserlerin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Aslında müstehir hadis edebiyatı Hz. Peygamber'in hadisleri ile toplumda sevilen idareci, edip, hikmet ve zühd ehli kişilerin sözlerinin ayrılması, hadis olmayan uydurma haberlerin tespit edilmesi gibi gerekçelerle oluşturulan ve hadis edebiyatı tarihinde mevzû'at, fetâvâ ve tahrîc edebiyatı üzerine yükselen yeni bir türdür.³⁶ Bu manada *Ehâdisü'l-kussâs*'ın müstehir hadis edebiyatına geçişte ara dönem bir eser olarak görülmesi daha doğru olacaktır.

b) Zerkeşî (öl. 794/1392)

Zerkeşî, müstehir hadis edebiyatında eser veren bir diğer önemli müelliftir. Ona nispet edilen çalışma kaynaklarda üç farklı isimle anılmaktadır.

1. *el-Fevâ'idü'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*: İbn Hacer (öl. 852/1449) *İnbâ'u'l-ğumri bi enbâ'il-l-umri*'de Zerkeşî'nin eserini bu isimle anar.³⁷

33 Sağlam, *Müstehir Hadis*, 153-163.

34 Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabiyye, ts.), 2/351-363.

35 Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'l-fetâvâ* (Medine: Mucemmu'el-Melik Fehd, 2004), 18/122-128, 375- 385. Buna dair değerlendirmeler için bk.Kandemir, *Mevzû Hadisler*, 150.

36 Sağlam, *Müstehir Hadis*, 169.

37 Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-'Askalâni, *İnbâ'u'l-ğumri bi-enbâ'i'l-umri* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 3/140. "el-Fevâ'id" lafzının "el-Le'âli" olması mümkündür. Bunun istinsâh edenin hatalı bir tasarrufu olması muhtemeldir.

2. *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*: Süyûtî,³⁸ Kâtib Çelebî (öl. 1067/1657),³⁹ ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî⁴⁰ (öl. 1927) Zerkeşî'nin eserini bu isimle kayıtlarlar.

3. *el-Le'âli* : Abdürraûf el-Münâvî (öl. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr* adlı kitabında sık Zerkeşî'nin söz konusu kitabından alıntılar yapar.⁴¹ Müştehir hadis edebiyatında çalışması olan Muhammed b. Ahmed el-Halîlî (1057/1647) Zerkeşî'nin bu sahada “*el-Le'âli*” isimli eseri olduğunu söyler.⁴² Yine Kâtib Çelebî, bu isimde bir çalışmayı ona nispet eder.⁴³

4. *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*: Muhammed b. Ahmed el-Halîlî, eserinde Zerkeşî'nin kitabına bu isimle atıfta bulunur.⁴⁴

Zerkeşî'nin biyografisini ele alan çalışmalarda kayıp olduğu söylenen eserin⁴⁵ günümüzde farklı kütüphanelerde yazmaları bulunmaktadır.⁴⁶ Bu konuda Zerkeşî'ye nispet edilen iki eser dikkat çekmektedir:

1. *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre*: Mısır Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye'de 517 kayıt ile bulunan hicri 857 tarihli yazmadır. Müellif mukaddime kısmında kitaba bu ismi verdiğini söylemiştir.⁴⁷ İlgili çalışmanın ismi, Bağdat Evkâfu'l-Âmme Kütüphanesi'nde bulunan el yazmasının üzerinde “*Kitâbu el-Le'âli'l-müntehire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*” şeklinde geçmektedir.⁴⁸ Anlaşıldığı kadarı ile eserin ismi ile ilgili müstensihlerden kaynaklı bazı tasarruflar söz konusudur.

38 Süyûtî, *Tedrib*, 2/622.

39 Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrût; Dâru Sâdr, 1992), 1/386.

40 Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn* (Beyrût; Dâru Sâdr, 1992), 1/386.

41 Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/18, 19; 3/730; 4/306, 354; 5/239.

42 Halîlî, *Teshîlu's-sebil*, 1 a-b, 7b; Zürkânî, *Muhtasarul-Makâsîdu'l-Hasene*, 20, 21.

43 Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1953.

44 Halîlî, *Teshîlu's-sebil*, 7a.

45 Menderes Gürkan, “Zerkeşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44, 293.

46 Bk. İslam Medeniyeti Araştırmalar Kraliyet Merkezi, *el-Fihris eş-Şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahrûta* (Amman: Müessesetü Ali Beyt, 1992), 3/1329, 1330; Abdulkakim el-Enîs, *el-İmam ez-Zerkeşî ve kitabuhu el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre* (Dubai: Dâiratü Şuûni'l-İslâmiyye, 2015), 26-28; Zerkeşî, *Le'âli*, 29; Melik Faysal Araştırma Merkezi, *Khazânetü't-Türâs* (Riyâd: by., 2010), 41/196 (No: 39956), 58/271 (No: 58371).

47 Zerkeşî, *Le'âli*, 29.

48 <https://ia601309.us.archive.org/34/items/M-MNOAH01/1404-.pdf>

2. *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire* : Yukarıda zikri geçen Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye'de bulunan yazmanın üst kapağında eserin bilinen diğer ismi bu şekilde kayıtlanmıştır.⁴⁹

Brockelmann'a göre *et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire* ile *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre* aslında aynı kitaptır.⁵⁰ Günümüzde Zerkeşi'nin biyografisini yazan birçok müellif her iki kitabın ismini anmakta ve bu eserleri ona nispet etmektedirler.⁵¹ Bunun yanında *Tezkire* ile *Le'âli*'nin müellife ait iki ayrı çalışma olduğu kanaatinde olanlar da vardır.⁵²

Zerkeşi'ye nispet edilen eser ilk olarak 1986 yılında Mustafa Abdülkâdir 'Atâ tarafından "*el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*"⁵³ ismi ile neşredilmiştir. 1996 yılında ise Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ tarafından *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre evi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire* ismi ile eser ikinci kez neşredilmiştir.⁵⁴ Her iki çalışma da yukarıda ismi geçen Mısır Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye'deki yazma üzerinden neşredilmiştir. Özellikle eserin neşri sonrası araştırmacılar arasında bu ikisinin aynı kitap olduğu konusundaki kanaatler daha da güçlenmiştir.⁵⁵ *Le'âli*'nin İbn Hacer'e ait olduğu yönündeki görüşler bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Zerkeşi; insanlar arasında şöhret bulan ve şer'î şerifte aslı olmayan haberlere karşı gerekli uyarılarda bulunmak, halkın dilinde şöhret bulan

49 Zerkeşi, *Le'âli*, 29.

50 Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşi, *Zehru'l-'arîş fi'tabrîmi'l-başış*, thk. Ahmed Ferec (Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1990), 28 (Muhakkikin önsözü).

51 Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşi, *el-İcâbe li irâdi me's-tedrakethu 'Aişetü 'alês-sahâbe*, thk. Bünyamin Erul (Beyrût: Müessesü'r-Risâle, 2004), 23; Gürkan, "Zerkeşi", 44/293; Enîs, *el-İmâm ez-Zerkeşi*, 25.

52 Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 172, Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşi, *el-İcâbe li irâdi me's-tedrakethu 'Aişe 'alês-sahâbe*, thk. Saîd el-Afgânî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1980), 14 (Muhakkikin önsözü).

53 Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşi, *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre el-ma'rûf bi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986). Makalede kaynak gösteriminde bu baskı esas alınmıştır.

54 Bedreddin Muhammed b. Bahâdir ez-Zerkeşi, *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre evi't-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1996).

55 Enîs, *İmâm ez-Zerkeşi*, 22-24; Gürkan, "Zerkeşi", 44/290.

hadislerin gerçek durumunu beyan etmek amacıyla kitabını kaleme aldığını söyler.⁵⁶ Ona göre, hadislerin şöhret bulmasındaki en önemli etken insandaki merak duygusu ve tabiatına hoş gelen şeyleri dinleme arzusudur. Zerkeşî, haberlerin derecesini tespit etmek üzere yaptığı bu işi mukaddes bir vazife olarak görmektedir.⁵⁷ Müellif, mukaddime içerisinde açtığı özel fasılda, hadis imamlarının müştehir hadise dair ilk değerlendirmelerine değinir. Fasıllar bölümü eserin bir nevi giriş kısmı gibidir. Zerkeşî'de görülen bu uygulama Sehâvî, Süyûtî ve 'Aclûnî'de de devam etmiştir. Fakat onlar bu tür malumâtı, eserin girişinde değil hâtimesinde sunmayı tercih etmişlerdir.

Zerkeşî söz konusu özel fasılda, muhaddislerin müştehir hadise dair tespitlerine değinmiştir.⁵⁸ Mukaddime bölümünden sonra eser konu başlıklarına göre bölümlere ayrılmıştır. Eserde dokuz ana konu başlığında toplam iki yüz yirmi iki hadise yer verilmiştir.⁵⁹ Konu başlıklarını ve içerdiği hadis sayısını şu şekilde gösterilebilir:

1.	Ahkâm	31
2.	Hikem ve Adâb	60
3.	Zühd	31
4.	Tıp ve Menâfi	18
5.	Fezâil	52
6.	Ed'îye	4
7.	Kasas ve Ahbâr	14
8.	Fiten	9
9.	Dillerde Dolaşan Haberler	3

Görüldüğü gibi eserde fikhî ve ahlâkî konulu haber sayısı büyük yekûn teşkil etmektedir. Kitap bu hâli ile ale'l-ebvâb sistemi üzerine tasarlanmıştır. Okuyucu açısından kullanımı pek de pratik olmayan bu sistemin ilgili sahada yazılan diğer eserlerde yerini alfabetik sisteme bıraktığı görülmektedir. Buna

56 Zerkeşî, *Le'âli*, 25. Kaynak gösteriminde Abdülkâdir 'Atâ'nın tahkiki esas alınmıştır.

57 Zerkeşî, *Le'âli*, 31-32.

58 Zerkeşî, *Le'âli*, 31-32.

59 Muhammed b. Lütî es-Sabbâğ tahkikinde ele alınan haber sayısı 234'tür. Aradaki farkın muhakkiklerin tasarrufundan kaynaklandığı söylenebilir.

rağmen Sehâvî, ‘Aclûnî gibi bazı muhaddislerin eserlerini hem alfabetik hem de ale’l-ebvâb sistemi üzerine oluşturmayı tercih etmeleri Zerkeşî ile başlayan bu geleneği devam ettirme arzusu olarak değerlendirilebilir.

Zerkeşî, kitabını oluştururken, dönemin önde gelen ilim ehlinin çalışmalarından istifade etmiştir. O, avamın fıkıh anlayışı konusunda Şam kadısı Tâcüddin Abdurrahman el-Fezârî’nin⁶⁰ (öl. 729/1329) bir eser yazdığını, burada aslı olmadığı halde halk arasında yayılan haberlere değindiğinden bahseder. Fakat kitabın başka yerinde ne Fezârî’ye ne de onun eserine herhangi bir atıf yoktur. Bunun yanında Fezârî’nin zikri geçen çalışmasına ulaşamadığı için Zerkeşî’nin ondan ne kadar istifade ettiği tespit edilememiştir.

Zerkeşî’nin eseri ile İbn Teymiyye’nin *Ehâdisü’l-kussâs*’ı karşılaştırıldığında; her ikisinde ele alınan hadisler ve yapılan değerlendirmeler açısından büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Daha önce ifade edildiği gibi İbn Teymiyye’nin bu eserinde geçen toplam yetmiş dokuz hadisten sadece otuz biri Zerkeşî’nin eserindeki haberler ile müşterektir.⁶¹ Bu hadislerden on dokuz tanesinde Zerkeşî, İbn Teymiyye’nin yaptığı kritiklere yer vermiştir.⁶² Kitapta sadece iki yerde İbn Teymiyye’nin ismi geçmektedir.⁶³

Eserde, “*kale ba’dü’l-huffâz (hâfızlardan birisi veya bir kısmı)*” veya “*kîle (denildi ki)*” gibi üstü kapalı ifadelerle İbn Teymiyye’den alıntılar

60 Hayatı hakkında bk. Tâcüddin Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyyeti’l-kübrâ* (Kâhire, Dâru İhyâ’il-Kütübî’l-Arabiyye, ts.), 2/163, 164; Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî, *Fevâtü’l-Vefeyât* (Beyrût: Dâru Sadr, 1974), 2/264; Beşir Gözübenli, “Firkâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/135; Tâcüddin Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ’ el-Firkâh el-Fezârî, *ed-Derekât Şerhu’l-Varakât li İmâmi’l-Harameyni’l-Cüveyni*, thk. Sara Şâfi Saïd el-Hâciri (Kuveyt: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, ts.), (Muhakkikin önsözü).

61 Zerkeşî, *Le’âli*, 32; 51 (No: 10), 61 (No: 19), 77 (No: 6), 80 (No: 9), 102 (No: 35), 103 (No: 36), 122 (No: 1), 124 (No: 4), 130 (No: 12), 135 (No: 18), 136 (No: 19, 20), 137 (No: 22), 160 (No: 2), 163 (No: 5), 171 (No: 13, 14), 172 (No: 15, 16), 188 (No: 35), 189 (No: 36, 37), 190 (No: 38, 39), 191 (No: 40), 192 (No: 41), 213 (No: 12), 218 (No: 5), 219 (No: 6).

62 Zerkeşî, *Le’âli*, 61 (No: 19), 80 (No: 9), 102 (No: 35), 103 (No: 36), 130 (No: 12), 135 (No: 18), 136 (No: 19, 20), 137 (No: 22, 28), 171 (No: 13,14), 172(No: 15, 16), 189 (No: 36, 37), 190 (No: 38, 39), 213 (No: 12), 218 (No: 5), 219 (No: 6).

63 Zerkeşî, *Le’âli*, 127 (No: 8), 213 (No: 12).

bulunmaktadır.⁶⁴ Diğer yandan onun isminin bu şekilde örtülmesi düşündürücüdür. Muhtemelen kamuoyunda İbn Teymiyye hakkında var olan önyargılar müellifi bu şekilde davranmaya sevk etmiştir. Nitekim İbn Teymiyye; bid'at ve hurafelerle mücadele etmesi bu esnada toplum üzerinde nüfuzlu kişileri ve tanınmış ilim erbâbını eleştirmesi, tartışma esnasında cedelci bir üslubu benimsemesi, isminin siyasî olaylarla anılması gibi sebeplerden dolayı pek çok kesimi karşısına almıştır.⁶⁵ Zerkeşî hem ilgili kesimlerin eleştiri oklarına hedef olmamak hem de İbn Teymiyye taraftarlığı gibi bir ithamla karşı karşıya kalmamak için onun ismini açıkça telaffuz etmekten çekinmiş olabilir.

Tezkire'de referans alınan bir diğer müellif ise Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'dir (öl. 676/1277). Nevevî, *el-Fetâvâ*'sında "hadis" ismiyle açtığı özel bölümde otuz yedi meselede otuz sekiz hadisi ele almıştır. Bu hadislerden on sekiz tanesi *Tezkire* ile müşterektir.⁶⁶ Zerkeşî, değerlendirmeleri esnasında Nevevî'yi ismen zikretmiş,⁶⁷ zaman zaman onun yorumlarını isabetsiz bularak bu konuda kendi görüşlerini ifade etmiştir.⁶⁸ Zerkeşî'nin eserini teşkil etmede gerek İbn Teymiyye'nin gerekse Nevevî'nin tesiri kısıtlı kalmıştır. Bu durum kitabın hem mevzû'at hem de fetâvâ türü kaynaklardan yararlandığını göstermektedir.

Eserde halkın arasında dolaşan sadece zayıf ve uydurma haberlere değil sahih türü habere de yer verilmiştir. Ele alınan haberlerin yaklaşık dörtte biri

64 İbn Teymiyye'nin *Ehâdisü'l-kussâs*'ı ile Zerkeşî'nin *Le'âli*'si ile karşılaştırıldığında bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 67 (No: 1) - Zerkeşî, *Le'âli*, 135 (No: 18); İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 69 (No: 3) - Zerkeşî, *Le'âli*, 136 (No: 20); İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 70 (No: 4) - Zerkeşî, *Le'âli*, 189 (No: 36); İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 72 (No: 6) - Zerkeşî, *Le'âli*, 189 (No: 37); İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 83 (No: 20) - Zerkeşî, *Le'âli*, 172 (No: 15); İbn Teymiyye, *Ehâdisü'l-kussâs*, 93 (No: 39) - Zerkeşî *Le'âli*, 219 (No: 6).

65 Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem (Hanbeli Mezhebi)* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 91-92; "İbn Teymiyye", 20/392, 393;

66 Zerkeşî, *Le'âli*, 62 (No: 20), 66 (No: 25), 70 (No: 29), 103 (No: 37), 129 (No: 10), 155 (No: 11), 158 (No: 15), 172 (No: 15), 193 (No: 42, 43), 195 (No: 45), 197 (No: 48), 200 (No: 52), 202 (No: 2), 210 (No: 9), 217 (4), 220 (No: 7).

67 Zerkeşî, *Le'âli*, 62 (No: 20), 66 (No: 25), 70 (No: 29), 103 (No: 37), 129 (No: 10), 155 (No: 11), 158 (No: 15), 172 (No: 15), 193 (No: 42, 43), 195 (No: 45), 210 (No: 9).

68 Zerkeşî, *Le'âli*, 197 (No: 48), 200 (No: 52), 202 (No: 2), 217 (No: 4), 220 (No: 7). Ayrıca bak. Mustafa Canlı, *Bedreddin Zerkeşî ve Hadis İlmindeki Yeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 90-87 ,1992).

Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 238.

sahih rivâyetlerden oluştuğu görülmektedir. Bunun yanında kitapta hadis diye zannedilen fakat toplumda sevilen idareci, edip, hikmet ve zühd sahibi kişilere atfedilen az sayıda da olsa kelâm-ı kibâr türü sözler değerlendirilmiştir.⁶⁹

Zerkeşî'nin eseri gerek içerik gerek değerlendirme kriterleri bakımından kendisinden sonraki çalışmalara etki etmiştir. Zira *Le'âli*'de yer alan haberlerin tamamı, bu sahanın önemli temsilcilerinden Sehâvî'nin *Makâsıd*'ı başta olmak Süyûtî'nin *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*, Abdulvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şarânî'nin (öl. 973/1563) *el-Bedrül-münir*, Necmeddin el-Gazzî'nin *İtkânü ma yahsun*, 'Aclûnî'nin *Keşfü'l-hafâ'* adlı çalışmalarda yer bulmuştur. Zerkeşî ele aldığı haberin sıhhati, kaynağı ve şahitleri için kısa değerlendirmeler yapmış, birçok yazar onun tahrîclerini, eserlerinde referans göstermiştir. Zerkeşî'nin bu kısa değerlendirmeleri zamanla yerini ya daha kısa ya da daha ayrıntılı tahrîclere bırakmıştır.

Zerkeşî'nin eseri geçmişten günümüze birçok araştırmacı tarafından bu türün ilk örneği kabul edilmektedir. Kitabın; halk arasında dolaşan haberleri tespit amacıyla yazılması, sistematik şekilde tasarlanması, zayıf ve uydurma haberler yanında sahîh haberlere de yer vermesi, hadis diye zannedilen ve toplumda sevilen idareci, edip, hikmet ve zühd ehli kişilere atfedilen kelâm-ı kibâr türü sözlere değinmesi, zamanına göre yeni ve orijinal bir çığır açması, yönteminin kendisinden sonraki müelliflere örnek olması, ele alınan haberlerin toplumun farklı kesimlerini ilgilendiren konuları içermesi gibi sebeplerden dolayı bu türün ilk örneği olduğu görüşü daha tutarlı gözükmektedir.

c) İbn Hacer (öl. 852/1449)

Müştehir hadis edebiyatının ilk mahsullerinden kabul edilen bir diğer çalışma, İbn Hacer'in kaleme aldığı söylenen *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre* adlı eserdir. Söz konusu kitabı İbn Hacer'e nispet ettiği bilinen ilk müellif 'Aclûnî'dir.⁷⁰ Muhammed Dervîş el-Hût (öl. 1276/1856) bu konuda onun gibi düşünen bir başka yazardır.⁷¹ Çağdaş müelliflerden Muhammed el-

69 Zerkeşî, *Le'âli*, 122 (No: 1), 124 (No: 3), 129 (No: 10), 145 (No: 1), 146 (No: 2), 220 (No: 8).

70 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, 2/9.

71 Muhammed b. Dervîş b. Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib fi ehâdis muhtelifeti'l-merâtib* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1997), 19.

Beşir (öl. 1329/1911), İbn Hacer'in bu eserini Mısır Hidiviyye Kütüphanesi'nde incelediğini söylemektedir.⁷² Günümüz araştırmacılarından Mahmûd Tahhân,⁷³ İsmail Lütfi Çakan,⁷⁴ Yaşar Kandemir,⁷⁵ Mücteba Uğur,⁷⁶ Yusuf Abdullah el-Karadâvi,⁷⁷ Muhammed es-Sabbâğ⁷⁸ halkın arasında meşhûr haberleri derleyen eserleri tanıtırken *et-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*'yi Zerkeşi'ye, *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*'yi ise İbn Hacer'e nispet etmektedirler.

İbn Hacer'in müştehir hadise dair müstakil bir eser yazıp yazmadığı, *Le'âli*'nin ona ait olup olmadığı konusu hadis çevrelerinde tartışılmaktadır.⁷⁹ İbn Hacer'in değişik çalışmalarında bazı haberler için *müştehir hadis* ibâresi geçmektedir.⁸⁰ Bununla beraber onun kendi çalışmalarında; ne bu sahada bir kitap yazdığı ne de *Le'âli* diye bir eseri olduğuna dair bir kayda rastlanılmamıştır. Yine İbn Hacer'in biyografisine yer veren müelliflerden Ebü'l-Hasen Burhânüddîn el-Bikâî (öl. 885/1480) *Unvânü'z-zamân*'da; Sehâvî, *el-Cevâbir ve'd-dürer fi tercemeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer el-'Askalânî* adlı eserinde;⁸¹ Süyûtî, *Nazmu'l-ikyan fi a'yani'l-âyân* adlı çalışmasında İbn Hacer'e ait *Le'âli* diye bir kitap bahsetmezler.

72 Muhammed el-Beşir Zafer el-Ezherî, *Tabzîru'l-müslimîn mine'l-ehâdisi'l-Mevdûa' 'alâ Seyyidi'l-Mürselin* (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1985), 37. Hidiviyye Kütüphanesi günümüzde Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye Kütüphanesi bünyesinde hizmet vermektedir. Eldeki imkanlar yeterli olmadığı için Muhammed el-Beşir'in incelediğini söylediği eser hakkında bir girişimde bulunulamamıştır.

73 Mahmûd Tahhân, *Usûlu't-tabric ve dirasetü'l-esânid* (Beyrût: Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1401), 65.

74 Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 143.

75 M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/530.

76 Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 172.

77 Yusuf Abdullah el-Karadâvi, *Kefye nete'âmelu me'a's-sünneti'n-nebeviyye* (Beyrût: Dâruş-Şark, 2000), 84.

78 Zürkânî, *Muhtasarü'l-Makâsidi'l-hasene*, 18. (Muhakkikin önsözü).

79 Bazı değerlendirmeler için bk. Zerkeşi, *Le'âli*, 14-15 (Eserin Muhakkiki Abdülkâdir 'Atâ'nın önsözü); Zerkeşi, *Le'âli*, 13 (Eserin Muhakkiki Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ'ın **önsözü**); Yavuz, *Sehavi ve el-Mekasidu'l-Hasene*, 91-95; Enîs, *İmâm ez-Zerkeşi*, 61-64.

80 Örnek için bk. Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-'Askalânî, *et-Telbisü'l-habir fi tabrici ehâdisi'r-râfi'l-kebîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989), 3/254; a.mlf., *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahibi'l-Buhârî* (Kâhire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1407), 3/57, 125; 4/582, 592; 7/100.

81 Şemseddin Muhammed es-Sehâvî, *el-Cevâbir ve'd-dürer fi tercemeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1999).

İbn Hacer'in izinden giden ve müştehir hadis sahasında eser veren iki önemli talebesi vardır. Bunlardan ilki Sehâvî diğeri ise Süyûtî'dir. Sehâvî müştehir hadis sahasında kaleme aldığı *Makâsîd*'i, Zerkeşî'den ilham alarak oluşturduğunu söyler. Kitapta Zerkeşî'yi on dört yerde ismen zikreder, onun herhangi bir çalışmasına atıfta bulunmaz. Yine Hocası İbn Hacer'i yüz sekiz yerde ismen zikreder, onun yedi eserine atıfta bulunur. Fakat bu esnada ne Zerkeşî'nin ne de hocasının *Le'âli* diye bir kitabından bahsetmez.

Süyûtî, *Tedrib*'de müştehir hadis sahasında yapılan çalışmalardan şöyle bahseder: “Zerkeşî, halk arasındaki meşhûr hadislerle ilgili et-*Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*'yi kaleme almıştır. Ben de bu konuda alfabetik olarak tertip edilmiş bir kitap yazdım. Orada Zerkeşî'nin değinmediği birçok şeyi ilave ettim.”⁸² Süyûtî, müştehir hadis sahasında yazdığı *ed-Dürerü'l-müntesire* adlı eserine: “En önemli görev, halkın dilinde ve hadis konusunda yeteri kadar bilgisi olmayan fıkıhçıların arasında şöhret bulan haberlerin durumunu beyan etmek, bu haberlerden aslı olanlarla olmayanların arasını ayırmaktır.” diye başlar.⁸³ Süyûtî'nin bu girişi eldeki *Le'âli* baskıları ile uyumludur. Söz konusu çalışmada Süyûtî, *Tezkire*'de yer alan haberleri sıralamış daha sonra müştehir olduğunu düşündüğü haberleri bunlara ilave etmiştir. Süyûtî, Zerkeşî'den alıntı yaptığı yerlerde ne onun ne de hocasının *Le'âli* diye bir eserinden bahsetmemiştir. Diğer yandan *Dürer*'de geçen ve Zerkeşî'ye nispet edilen iki yüz yirmi iki haberin tamamı *Makâsîd*'da da yer almaktadır. Bu durumda Sehâvî ve Süyûtî'nin en önemli referans kaynağı Zerkeşî olmuştur. Yine şu an basılı bulunan ve Zerkeşî'ye nispet edilen *Le'âli*'de yer alan haberler ile Sehâvî ve Süyûtî'nin eserlerinde Zerkeşî'ye nispet edilen haberler birebir aynıdır. Şu hâlde; Süyûtî'nin *Tezkire* dediği kitap ile zikri geçen ve şu an basılı olan *Le'âli*'nin aynı eser olduğu kabul edilebilir.

İbn Hacer'den iki asır sonra vefat eden Münâvî⁸⁴ ve Muhammed b. Ahmed el-Halîlî⁸⁵ çalışmalarında *Le'âli* adlı eserden alıntı yapmışlar, yaptıkları atıfta söz konusu kitabı İbn Hacer'e değil Zerkeşî'ye nispet etmişlerdir. Bu

82 Süyûtî, *Tedrib*, 2/622.

83 Celâleddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*, tkh. Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ (Riyâd: 'İmadetü Şuuni'l-Mektebât, 1979), 4.

84 Münâvî, *Feyzül-kadir*, 2/18, 19; 3/730; 4/306, 354; 5/239.

85 Halîlî, *Keşfü'l-İltibâs*, 1/a-b, 7a, 7b.

durum *Le'âli*'nin erken dönemde Zerkeşî'ye ait bir eser olarak bilindiğini göstermektedir.

İbn Hacer'in *Le'âli* adlı bir çalışması bulunduğunu söyleyen ilk müellif, 'Aclûnî'dir.⁸⁶ O, *Keşfü'l-hâfâ*'da *Le'âli* isimli eserin "Mukaddime" dâhil birçok bölümünden nakilde bulunur. Bu durum 'Aclûnî'nin, söz konusu çalışmayı gördüğü ve doğrudan ondan alıntılar yaptığı izlenimi uyandırmaktadır. Bununla bağlantılı olarak şu sorular akla gelmektedir:

1. 'Aclûnî, *Le'âli* adlı eseri neye dayanarak İbn Hacer'e nispet etmektedir?
2. 'Aclûnî'nin İbn Hacer'e nispet ettiği eser ile Zerkeşî'nin kitabı arasında bir ilişki var mıdır?

Mısır başta olmak üzere Bağdat, Şam ve Hind kütüphanelerinde *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre* ismiyle kayıtlı el yazmaları bulunduğu ifade edilmektedir.⁸⁷ Özellikle son dönemde birtakım araştırmacılar; söz konusu eserin Mısır'daki el yazma nüshasının bazı sahifelerinde İbn Hacer'in el yazısı ile düştüğü kayıt ve hâşiyelerin olduğunu ve karışıklığın da buradan kaynaklandığını söylemektedirler.⁸⁸ Yine günümüz araştırmacılarından Abdulhâkim el-Enîs, Nâsıruddin el-Elbânî'nin (öl. 1999) *el-Muntehab fi mahtûtâti'l-hadis* eserinden nakille Mısır'daki söz konusu İbn Hacer'in düştüğü kayıtların yer aldığı yazma nüshaya benzer bir nüshanın Şam'da bulunduğunu haber vermektedir. Abdulhâkim el-Enîs, 'Aclûnî'nin bu nüshayı gördüğünü, ilgili kayıt ve hâşiyelerden hareketle eserin, İbn Hacer'e ait olduğu izlenimine kapılmış olabileceğini ifade etmektedir.⁸⁹ Tabi ki bunun ispatı ancak ilgili yazma nüshaların tekrar tetkik edilmesi ile mümkün olacaktır.

'Aclûnî'nin *Le'âli* diye atıfat bulunduğu eser ile Zerkeşî'nin kitabı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Süyûtî, *Dürer*'i yazarken Zerkeşî'nin eserinden istifade etmiş ve onun tahrîclerini isim belirterek nakletmiştir.

⁸⁶ 'Aclûnî, *Keşfü'l-hâfâ*, 1/7, 8, 144 (No: 417).

⁸⁷ Süyûtî, *Dürerü'l-müntesire*, 17, 18; Zerkeşî, *Le'âli*, 14. (Muhakkikin önsözü); Enîs, *İmâm ez-Zerkeşî*, 61-64.

⁸⁸ Zerkeşî, *Le'âli*, 14-15. (Muhakkikin önsözü); Yavuz, *Sehavi ve el-Mekasidu'l-Hasene*, 91-95; Enîs, *İmâm ez-Zerkeşî*, 62.

⁸⁹ Enîs, *İmâm ez-Zerkeşî*, 62-64.

Süyûtî'nin, Zerkeşî'den alıntı yaptığı haberler ve bunların çoğu tahrîcleri 'Aclûnî'nin *Le'âli* diye atıfta bulunduğu haberler ve tahrîcler ile aynıdır. 'Aclûnî, *Le'âli*'den alıntı yaptığı yerlerde, *Le'âli* sahibi Moğultay b. Kılıç et-Türki⁹⁰ (öl. 762/1360) ve Ebu'l-Fidâ' İbn Kesîr'den⁹¹ (öl. 774/1372) "*hocamız*" diye bahsetmektedir. Halbuki bu iki müellif İbn Hacer'in değil, Zerkeşî'nin hocalarıdır. Yine 'Aclûnî eserinde; "*Ben zahire göre hüküm vermekte emrolundum, Allah ise sırların sahibidir.*"⁹² haberi hakkında: "*el-Le'âli sahibi "Hadis bu lafızla sabit değildir. Muhtemelen sahîh hadislerden mâna ile rivâyet olunmuştur. Ben onu "el-Akziye min'e-z-zehebî'l-ibrîz" adlı eserimde zikrettim.*" dedi." şeklinde *Le'âli* sahibinden alıntı yapar.⁹³ Yine eserin başka yerinde *Le'âli* sahibinin *el-Mu'teber fî tahrîci ehâdîsi'l-minhâc ve'l-muhtasar* adlı esrinden nakilde bulunur.⁹⁴ 'Aclûnî'nin zikrettiği *Akziye*⁹⁵ ile *Mu'teber*⁹⁶ İbn Hacer'e değil Zerkeşî'ye aittir. Bu durumda; 'Aclûnî'nin İbn Hacer'e nispet ettiği *Le'âli* adlı eserin, Zerkeşî'ye ait bir çalışma olduğu ve müellifin hata ile bunu İbn Hacer nispet ettiği söylenebilir.

Söz konusu eseri İbn Hacer'e nispet eden diğer müellif Muhammed Dervîş'dir. O, bu konuda: "...*Dillerde dolaşan hadislerle ilgili hafızların sonuncusu İbn Hacer el-Askalânî'nin kitabını gördüm (bilmekteyim). Hadis tariklerinin çok olmasından dolayı ondan istifade etmek zordur. Onun talebesi İmam es-Sehâvî'nin muhtasar halinde telif ettiği el-Kebîr'ini ve yine onun sadece haberin durumunu beyan ederek özetlediği es-Sağîr'ini de gördüm (bilmekteyim). İbnu'd-Deyba' diye meşhur İmâm Abdurrahman el-Yemenî'nin muhtasarını da gördüm (bilmekteyim)... Ben de bu muhtasarı özetledim.*" demektedir.⁹⁷ Dervîş el-Hût'un ifadelerinden sanki İbn Hacer'in bu sahada

90 Zerkeşî, *el-Leâli*, 32.

91 Zerkeşî, *el-Leâli*, 160.

92 Zerkeşî, *Le'âli*, 70 (Ahkâm, H. No:30).

93 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, 1/192 (No: 585).

94 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'*, 2/169 (No: 2137).

95 Eseri tam adı *ez-Zehbül-ibrîz fî tahrîci ehâdîsi fetbu'l-'azîz*'dir. Çalışma, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yazma halinde mevcuttur. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 482/1-3) Bk. bk. Zerkeşî, *İcabe*, 25 (Eserin muhakkiki Bünyamin Erul'un önsözü); Gürkan, "Zerkeşî", 44/290.

96 İbn Hacer, *İnbau'l-ğumri*, 3/140.

97 Dervîş el-Hût, *Esnel-metâlib*, 19.

bir eseri olduğu, Sehâvî'nin bu esere *Kebîr* ve *Sağîr* isminde iki muhtasar yazdığı anlaşılmaktadır. Dervîş el-Hût'un söz konusu ifadelerinde bir takım bilgi hataları bulunduğu söylenebilir. Zira müştehir hadis sahasında *Kebîr* ve *Sağîr* isminde muhtasar eser yazdığı bilinen müellif Muhammed Abdülbâkî ez-Zürkânî'dir (öl. 1122/1613). O, Sehâvî'nin *Makâsıd'ul-Hasenê*'si üzerine ilkinde *Kebîr* diğerinde *Sağîr* iki muhtasar kaleme almıştır.⁹⁸ Bu malumât, Dervîş el-Hût'un *Kebîr* ve *Sağîr* hakkında verdiği bilgi ile de uyusmaktadır. O halde onun burada bahsettiği müellif İbn Hacer değil Sehâvî'dir ve bahsedilen eser de Sehâvî'nin *Makâsıd*'ıdır. Bilindiği gibi Dervîş el-Hût'un değindiği Vecîhüddîn Abdurrahmân b. Alî İbnu'd-Deyba' (öl. 944/1537) *Makâsıd*'ın muhtasarını yazan bir diğer müelliftir.

Sonuç

Araştırmada müştehir hadis edebiyatının ilk örnekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sahada ilk eser verenler arasında İbn Teymiyye ve Zerkeşî ismi öne çıkmaktadır. Özellikle İbn Teymiyye'nin risâlesi, kıssacıların halkın üzerinde etkisini artırdığı, mevzû'at ve fetâvâ türü eser yazımının hız kazandığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Risâle yazılış gayesi yönü ile fetâvâ türü eserlere, haberleri değerlendirme yönü ile mevzû'at türü çalışmalara benzemektedir. Aynı zamanda risâle; daha çok zayıf ve mevzû rivâyetlerin yer alması, sadece belli bir kesim arasında dolaşan haberlere değinmesi, ele alınan haber sayısının sınırlı kalması gibi sebeplerden dolayı bu türün ilk örneği kabul edilmemiştir. Bundan dolayı; *Ehâdisü'l-kussâs*'ın müştehir hadis edebiyatına geçişte ara dönem bir eser olarak görülmesi daha doğru olacaktır.

Zerkeşî, *Le'âli* diğer bilinen ismiyle *Tezkire* isimli kitabını, hadislerin ya da hadis diye bilinen sözlerin halkın değişik kesimleri arasında yaygın olarak kullanıldığı, sorgulamadan kabul veya reddedildiği bir dönemde yazmıştır. İsminden de anlaşıldığı üzere eser; uydurma haberler konusunda halkı bilinçlendirmek, hadis konusunda yeterli alt yapısı olmadığı için hasen veya

98 Zürkânî, *Makâsıd* üzerine biri büyük, diğeri de onun özeti iki muhtasarı olduğu söylemektedir. (Zürkânî, *Muhtasarü'l-Makâsıd*, 47). Kettânî, söz konusu bu iki çalışmayı *Kebîr* ve *Sağîr* şeklinde kayıtlar. (Kettânî, *Risâle*, 191). Kaynaklarda farklı isimlerle anılan küçük hacimli ihtisar basılmış, büyüğü hakkında ise bilgi bulunmamaktadır. (Adil Yavuz, "el-Makâsıd'ul-Hasenê", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423.)

sahih hadisleri uydurma gören ya da aslı olmayan haberleri eserlerinde kullanan başta fıkıhçılar olmak üzere her meslekten ilim ehline gerekli hatırlatmaları/ uyarıları yapmak üzere kaleme alınmıştır. Bundan dolayı kitapta; sahih, hasen ve zayıf türü hadislere, mevzû haberlere ve hadis diye zannedilen hikmetli sözlere yer verilmiştir. *Le'âli* hem yazılış gayesi hem de yöntemi açısından, kendi dönemi için yeni bir çalışmadır ve kendisinden sonraki eserler için de bir model oluşturmuştur.

Müştehir hadis sahasının ilk örneklerinden kabul edilen *el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre* bazı kaynaklarda İbn Hacer'e nispet edilmektedir. Yapılan değerlendirmelerden anlaşıldığı kadarı ile *Le'âli* adlı eser İbn Hacer'e değil Zerkeşî'ye aittir. Konuya dair araştırmacılar arasında görülen görüş arılıkları, daha önce var olan ve onların dönemine kadar devam eden çelişkili değerlendirmelere bağlanabilir.

İbn Teymiyye ve Zerkeşî, ilim ehli olma sorumluluğu gereği; halkın arasında dolaşan haberlerin gerçek durumunu beyan etmek üzere gerekli gayretleri göstermişlerdir. İletişim imkanlarının baş döndürücü bir hızla geliştiği, bilginin çok kısa bir sürede yayıldığı günümüzde müştehir hadise dair yeni çalışmalar yapılması artık bir ihtiyaç haline gelmiştir. Kültür ve medeniyetin bize miras bıraktığı şifâhî veya yazılı gelenek içerisinde yüzlerce hadis yer almaktadır. Bunun yanında popüler kültürün tesiriyle oluşan hikâye, roman, şiir vb. edebî ürünler başta olmak üzere gazete, dergi, internet gibi medya organlarının ürettiği her türlü görsel ve işitsel eserlerde hadislerin de kullanıldığı görülmektedir. Halkın istifadesine sunulan bu çalışmalarda Hz. Peygamber'e ait olmadığı halde ona isnâd edilen bazı haberlerin de olduğu bir gerçektir. Bugün halk arasında dolaşan bu tür sözlerin gerçek durumlarını ortaya koymak üzere araştırmalar yapılması, dinin doğru anlaşılması bakımından bir zorunluluk halini almış bulunmaktadır.

Kaynakça

'Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlül-ilbâs 'ammeştehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîyye, 2001.

Aydemir, Selahattin. "Hadis Uydurmacılığının Tespitinde Kullanılan Bir Rivâyetin Tetkik ve Tahlili: 'Hz. Peygamber'e Yalan Isnâd Edilmediği Zamanda Hadis Naklederdik'". *Balkesir İlahiyat Dergisi* 11 (2020), 10-38. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1177114>

- Beşir, Muhammed Zafer el-Ezherî. *Tahzîru'l-müslimîn mine'l-ehâdisi'l-Mevdûa' 'alâ Seyyidi'l-Mürselîn*. Beyrût: Dâru İbn Kesir, 1985.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'ûs-sahîh*. Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Kurretü'l-ayneyn bi-ref'i'l-yedeyn fi's-salât*. Kuveyt: Dâru'l-Erkâm, 1983.
- Canlı, Mustafa. *Bedreddin Zerkeşi ve Hadis İlmindeki Yeri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.*
- Enis, Abdulkhakim. *el-İmam ez-Zerkeşi ve kitabuhu el-Le'âli'l-mensûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre*. Dubai: Dairatü Şuuni'l-İslâmiyye, 2015. <https://ia601309.us.archive.org/34/items/M-MNOAH01/1404-.pdf>
- Fesevî, Ya'kûb b. Süfyan b. Cüvân. *el-Ma'rife ve'l-târîh*. Bağdat: b.y., 1974.
- Fezârî, Tâcüddin Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ' el-Firkâh. *ed-Derekât Şerhu'l-Varakât li İmâmi'l-Harameyni'l-Cüveyni*. thk. Sara Şâfi Saîd el-Hâcîri. Kuveyt: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, ts.
- Gazzî, Necmüddin Muhammed b. Muhammed. *İtkânü mâ yabsünü mine'l-abbâri'l-vârideti 'ale'l-elsün*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2004.
- Gözübenli, Beşir. "Firkâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/135. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Gürkan, Menderes. "Zerkeşi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/289-293. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbüri. *el-Müstedrek 'alês-Sahihayn*. Beyrût: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1990.
- Hallî, Muhammed b. Ahmed. *Teshîlûs-sebil ilâ keşfi'l-iltibâs 'ani'l-ehâdisi'lletî tedârü beyn'en-nâs*. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Kavmiyye Kütüphanesi, 257, 1a-237b. https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_7652/tshyl-alsabil-2.pdf.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Takyidü'l-'ilm*. Halep: Dâru İhyai's-sünneti'n-nebeviyye, 1988.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Câmi' li-ablâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*. Riyâd: Mektebetü'l-Mearif, 1982.
- Hût, Muhammed b. Dervîş b. Muhammed. *Esnel-metâlib fi ehâdis muhtelifeti'l-merâtib*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.
- Karadâvî, Yusuf Abdullah. *Kefye nete'âmelu me'âs-sünneti'n-nebeviyye*. Beyrût: Dâru's-Şark, 2000.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-'Askalânî. *İnbâ'ü'l-gumr bi-enbâ'i'l-umr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-'Askalânî. *et-Telhisu'l-habir fi tabrici ehâdisi'r-râfi'l-kebir*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-'Askalânî. *Fethu'l-Bârî, bi şerhi Sahibi'l-bubârî*. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1407.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1404.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineverî. *Tevîlü muhtelifi'l-hadis*. Beyrût: Dâru'l-Cil, 1972.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. *Ehâdisü'l-kussâs*. thk. Mustafa es-Sabbâğ. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1985.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. *Mecmû'atü'r-resâ'ili'l-kübrâ*. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabiyye, ts..
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim. *Mecmû'atü'l-fetâvâ*. Medine: Mucemmu'el-Melik Fehd, 2004.
- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman. *el-Mevzû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfû'ât*. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- İbnu'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman. *Kitâbü'l-Kussâs ve'l-müzekkirin*. Lübnan: el-Mektebetü'l-İslâm, 1988

İslâm Medeniyeti Araştırmalar Kraliyet Merkezi, *el-Fibris eş-Şâmil li't-türâsi'l-arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mabrûtta*. Ammân: Müessesetü Ali Beyt, 1992. 3/ 1329, 1330.

Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları ve Tenkidi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Kandemir, M. Yaşar. "İbn Hacer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/514-531. Ankara: TDV Yayınları, 1999, 19: 530.

Kâtib Çelebi. *Keşfüz-zunûn* (Beyrût; Dâru Sâdr, 1992), 1: 386.

Kâsimî, Cemâlüddin. *Kavâ'idü't-tabdîs min fünûni mustalabi'l-hadis*. Beyrût: Dâru'n-nefâis, 1407.

Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1986.

Koca, Ferhat. "İbn Teymiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/391-405. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Koca, Ferhat. *İslam Hukuk Tarihinde Selefi Söylem (Hanbeli Mezhebi)*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.

Kütübî, Muhammed b. Şâkir b. Ahmed. *Fevâtü'l-Vefeyât*. Beyrût: Dâru Sadr, 1974.

Melik Faysal Araştırma Merkezi, *Khabânetü'l-Türâs* (Riyâd: 2010), 41: 196 (39956); 58: 271 (58371).

Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürraûf. *Fezûl'ü-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'ü's-sahîh*. Riyâd: Dâru's-Selâm, 2000.

Özpinar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003

Sağlam, İbrahim. "Hadis Usûlü Açısından Meşhûr ve Müştehir Hadis". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 451-479.

Sağlam, İbrahim. *Müştehir Hadislerin Doğuşu Gelişimi ve Değerlendirmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2017.

San'ânî, Muhammed. Ahmed b. Carullah. *Nevâfihu'l-âtira fi'l-ehâdisi'l-müştehire*. Beyrût: el-Kütübü's-sekâfiyye, 1992.

Şehâvî, Şemseddin Muhammed. *el-Makâsüdü'l-hasene fi beyâni kesirin mine'l-ehâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.

Şehâvî, Şemseddin Muhammed. *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeybi'l-İslâm İbn Hacer*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1999.

Suiçmez, Yusuf. *Hadiste Ref Problemi Mevkûf ve Maktû Hadislerin Resulullah'a İzaresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

Sübkî, Tâciüddin Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. Kâhire, Dâru İhyâ'il-Kütübî'l-Arabiyye, ts..

Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân. *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevi*. Beyrût: Mektebetü'l-Kevser, 1994.

Süyûtî, Celâleddin Abdurrahmân. *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*. thk. Muhammed Lutfi es-Sabbâğ. Riyâd: 'İmadetü Şuunî'l-Mektebât, 1979.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-Bedrü't-tâli' bi-mehâsini men ba'del-karni's-sâbi'*. Kahire: b.y., 1348.

Tahhân, Mahmûd. *Usûlü't-tabric ve dirasetü'l-esânid*. Beyrût: Dâru'l-Kur'ânî'l-Kerim, 1401.

Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Ünal, Yavuz. "Hadis Tespit Sisteminin Doğuşu ve Gelişim Seyri Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/2 (2003), 7-42.

Yavuz, Adil. *Sehavi ve el-Mekâsıdu'l-Hasene Adli Eserinin Tenkid ve Tablîli*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Yavuz, Adil. “el-Makâsîdül-Hasene”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/ 422-423. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, ts..

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre el-ma'rûf bi'l-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*. thk. Mustafa Abdülkâdir 'Ata. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986.

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-Le'âli'l-menşûre fi'l-ehâdisi'l-meşhûre evi't-Tezkire fi'l-ehâdisi'l-müştehire*. thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1996.

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-İcâbe li irâdi me's-tedrakethu 'Aişeti 'ales-sahâbe*. thk. Bünyamin Erul. Beyrût: Müessestür-Risâle, 2004.

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *el-İcâbe li irâdi me's-tedrakethu 'Aişe 'ales-sahâbe*. thk. Saïd el-Afgânî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1980.

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Bahâdır. *Zehru'l-'arîş fi tabrimi'l-haşîş*. thk. Ahmed Ferec. Mısır: Dâru'l-Vefâ, 1990.

Zürkânî, Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf. *Muhtasarü'l-Makâsîdül-Hasene fi beyâni kesrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâm, 1989.

Deveci, Handan – Belet, Dilek – Türe Hatice. “Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/46 (Yaz 2013): 294-321., erişim: 3.03.2019, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/70492>.

Ekici, Metin. ““Dede Korkut Kitabı”nda Kadın Tipleri”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (Ankara, 19-21 Ekim 1999)*. Ed. Alev Kahya Birgül. 123-138. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2000.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I. Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. 52. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2015.

Günay, Umay. “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili”. *Millî Folklor* 37 (1998): 3-12.

Güzel, Abdurrahman. “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”. *Turkish Studies*, 3/2 (Bahar 2008): 438-446.

Köksel, Behiye. “Dede Korkut Kitabı”nda Dini-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16/1 (2012): 73-88.

Özbay, Murat – Karakuş Tayşi, Esra. “Dede Korkut Hikâyelerinin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1/1 (2011): 21-31.

Serdar, Murat. “Dede Korkut Hikâyeleri”nde Türk-İslam İnanışlarının İtikâdi Göstergeleri”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22/1 (Haziran 2018): 489-513.

Yılmaz, Kemale. ““Dede Korkut Destanı”nda Dua”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2 (2010): 144-157.

